

de aantrekkelijkheid van rechtstreekse sportreportages op televisie: een cognitieve benadering (*)

pascal mignolet

Sportreportages onderscheiden zich van de meeste andere televisieprogramma's door het feit dat de regie weinig of geen controle heeft op de in beeld te brengen gebeurtenissen. Deze verlopen volgens eigen wetten en conventies, die in de meeste gevallen hun definitieve vorm kregen lang voordat er van televisie sprake was. Nochtans bewijzen de kijkcijfers dat sportreportages tot de meest succesrijke televisieproducten behoren. In dit artikel zal gezocht worden naar een verklaring van dit succes, waarbij de klassieke, op de dispositietheorie gebaseerde benadering aangevuld zal worden met een aantal inzichten uit de cognitieve psychologie.

GEBREK AAN CONTROLE EN ONZEKERHEID

In elk fictioneel televisieprogramma kan men volgens Peters (1971 : 128) een viertal "lagen" onderscheiden, op dewelke de regisseur zijn invloed kan laten gelden, om zó tot een produkt te komen dat beantwoordt aan het gestelde doel (meestal zoveel mogelijk kijkers bereiken). Deze lagen zijn: de verhaallaag of de narratieve structuur, de mise-en-scène-laag of de uitbeelding van het verhaal, de laag van de afbeelding of de in beeld brengen en de laag van de buitenbeeldse tekst en muziek.

Bij alle programma's die zoals sportreportages een realiteit tot voorwerp hebben, stelt deze realiteit zich in de plaats van de verhaallaag en van de mise-en-scène-laag. De controle van de televisiemakers beperkt zich tot de laag van de afbeelding en tot het niveau van de buitenbeeldse tekst (het commentaar). De keerzijde van deze vaststelling is een typische eigenschap van sport, namelijk de onzekerheid die inherent is aan elke wedstrijdvorm:

– Aan het gebrek aan controle op de verhaallaag beantwoordt aldus de onzekerheid omtrent het eindresultaat en omtrent de wijze waarop dit bereikt zal worden. Het basisnarratief van een sportwedstrijd situeert zich immers rond de vraag: "Wie zal winnen?", terwijl de ontwikkeling en de ontknoping van dit gegeven de narratieve structuur van de wedstrijd uitmaken. We zullen deze structuur in het vervolg de "macrostructuur" noemen.

– Aan het gebrek aan controle op het niveau van de afbeelding beantwoordt de onzekerheid omtrent hoe de wedstrijd concreet gespeeld zal worden. Elke wedstrijd binnen een discipline is immers één variatie op een bekend thema. Binnen het kader dat door de spelregels gevormd wordt, is er meestal enige

ruimte tot creativiteit. Dit niveau, dat bestaat uit alle individuele acties die door de atleten ondernomen worden, zullen we aanduiden met de "microstructuur".

We beschouwen deze dubbele onzekerheid nu als het vertrekpunt voor de verklaring van de aantrekkelijkheid van sportreportages.

ONZEKERHEID EN AANTREKkelijkHEID

Dit vertrekpunt kan op het eerste gezicht enige verwondering wekken. De evenwichtstheorieën stellen immers dat een toestand van onzekerheid als negatief ervaren wordt, en dat het individu er alles aan zal doen om deze onzekerheid te vermijden of te reduceren. We vermelden nu reeds dat deze reductie gebeurt via het zoeken naar en het verwerken van informatie.

Voor televisie is dit positief, wanneer het door onzekerheid geactiveerde gedrag bestaat uit het kijken naar het programma dat niet alleen onzekerheid bevat, maar deze ook belooft te reduceren (door het beschikbaar stellen van de vereiste informatie).

Dit geldt echter alleen wanneer het gaat om onzekerheden die door het individu als belangrijk of als de moeite waard om te reduceren worden geacht. Indien dit niet het geval is, dan zal het gedrag dat geactiveerd wordt, eerder gericht zijn op het vermijden of negeren van de onzekerheid.

We mogen aannemen dat voor de meeste mensen de onzekerheden eigen aan sportwedstrijden niet behoren tot de prioriteiten. De reductie ervan is niet van levensbelang, noch is de kennis (als resultaat van de reductie) bruikbaar in het dagelijkse leven. Indien onzekerheid dus werkelijk negatief is, dan heeft het individu er alle belang bij zich niet te interesseren in sport, om zo de onzekerheid hieromtrent te vermijden.

Het feit dat deze stelling wordt tegengesproken door het enorme en wereldwijde succes van sportuitzendingen, noopt ons ertoe te veronderstellen dat er ergens een mechanisme moet zijn dat de loutere en niet noodzakelijke blootstelling aan onzekerheid en de reductie hiervan de moeite waard maakt.

DE AROUSALTHEORIE VAN BERLYNE

De basis van een mogelijke verklaring van de aantrekkelijkheid van onzekerheid wordt gevonden in de arousaltheorie van Berlyne (1967). Arousal kan hier gedefinieerd worden als de drang van een organisme naar activiteit. Deze drang kan volledig afwezig zijn (in geval van diepe slaap) of zeer sterk aanwezig zijn (zoals in panieksituaties), en uit zich fysiologisch in variaties in bloeddruk, hartslag, huidreacties, ...

Meestal situeert de arousal zich op een neutraal basisniveau, een middenpositie op het continuüm waar een alerte reactie op de uitdagingen van een vertrouwde omgeving gegarandeerd is.

Het uitgangspunt van de theorie van Berlyne is dat elke aversieve situatie een verhoging van het arousalniveau met zich meebrengt, wat zich uit in opwinden. Het reduceren van deze, als negatief ervaren opwinden en het terug bereiken van het neutrale basisniveau (door de oorzaken van aversie weg te

nemen) is volgens Berlyne dan weer voldoende voor de ervaring van een positief affect.

De centrale stelling van de theorie is dat het vooruitzicht van de ervaring van dit positieve affect, de aversieve toestand minder aversief en zelfs aantrekkelijk maakt. Het individu zal met andere woorden de aversie gaan opzoeken in plaats van ze te vermijden, wanneer en zolang als er goede hoop bestaat dat ze na verloop van tijd zal verdwijnen. Vanzelfsprekend dient dit alles binnen bepaalde grenzen en in bepaalde omstandigheden te worden gesitueerd: men kan b.v. moeilijk aannemen dat uitgekeken wordt naar zware fysieke pijnsituaties.

AROUSAL EN ONZEKERHEID

Met deze theorie van Berlyne hebben we een verklaring van de aantrekkingskracht van een in wezen aversieve onzekerheid. De arousalbenadering heeft daarenboven het voordeel dat we een meer nauwkeurig inzicht kunnen verwerven in de relatie aversie-onzekerheid.

Bij J. Watt (1985) vinden we twee vormen van arousal, al naargelang de oorzaken van de opwindning en naargelang het gedrag dat geactiveerd wordt:

– *Emotionele arousal*, die wordt veroorzaakt door confrontatie met een situatie waarvoor het individu emotioneel geconditioneerd is, en die emotionele reacties activeert.

– *Cognitieve arousal*, die wordt veroorzaakt door problemen met de decoding en interpretatie van prikkels, en die een meer bewust cognitief gedrag activeert.

Het is nu mogelijk om een aantal mogelijke oorzaken van beide arousalvormen toe te schrijven aan aversie veroorzaakt door onzekerheid.

Emotionele opwindning kan ontstaan uit een confrontatie tussen uitgesproken disposities enerzijds, en de onzekerheid omtrent de wenselijkheid van een komende toestand anderzijds. Zo staat bijvoorbeeld de combinatie van een positieve dispositie ten opzichte van een sportfiguur én de onzekerheid omtrent zijn winstkansen garant voor het opwekken van emotionele arousal (= aversie wegens mogelijk verlies).

Cognitieve arousal ontstaat bij informatieverwerkingsmoeilijkheden. Deze problemen treden onder meer op wanneer er niet voldoende informatie over een prikkel beschikbaar is, of wanneer de te verwerken informatie de verwerkingscapaciteit overschrijdt. Het gevolg van een te weinig of van een teveel aan informatie blijft hetzelfde: onzekerheid omtrent de juiste aard van de prikkel. Het individu voelt zijn controle over de omgeving verminderen en weet letterlijk niet meer wat hem overkomt. Het is vanzelfsprekend dat ook deze toestand een voldoende voorwaarde is voor aversie.

EMOTIONELE AROUSAL EN MACROSTRUCTUUR VAN DE SPORTWEDSTRIJD

Indien er bij het publiek disposities ten opzichte van één of meerdere in de wedstrijd betrokken partijen aanwezig zijn, dan is de mogelijkheid dat de "gehate" partij zou winnen en/of de onzekerheid op winst voor de "geliefde" par-

tij verantwoordelijk voor een aversieve toestand en de daarbij horende opwinding. Vermits deze onzekerheid in principe vóór de aanvang van elke wedstrijd aanwezig is, is opwinding verzekerd voor al degenen die niet dispositioneel neutraal zijn.

Het is de hoop dat de "geliefde" partij wint en/of dat de "gehate" partij verliest, en het vooruitzicht van de hierbij horende euforie, die de aversie uiteindelijk aantrekkelijk maakt.

Dit fenomeen is genoegzaam bekend bij makers van fictieprogramma's die voortdurend "goede" versus "slechte" karakters ten tonele voeren. De narratieve structuur van een dergelijk programma (net zoals bij sportwedstrijden grotendeels gesitueerd rond de vraag wie van beiden het zal halen) is dan zo opgebouwd, dat het succes van de goede lange tijd onzeker tot hoogst twijfelachtig is, maar hem uiteindelijk toch, in de climax van het verhaal, ten deel valt. Zo is niet alleen de aversieve opwinding verzekerd, maar ook de ervaring van het positieve affect.

Zoals we reeds hebben vermeld, is er bij sportreportages geen enkele mogelijkheid tot controle op de verhaallaag. De onzekerheid omtrent de winstkansen van de "geliefde" ploeg is echt, in die zin dat de ploeg ook daadwerkelijk kan verliezen. Naarmate dit in het verloop van de wedstrijd duidelijk wordt, vervaagt ook de hoop op de ervaring van de euforie, en verliest de aversieve toestand elke reden tot voortzetting. Dit kan zich uiten in he vroegtijdig verlaten van het stadion of in het veranderen van televisiekanaal.

Voor de toeschouwer bezit een wedstrijd een ideale macrostructuur, wanneer het gaat om een fel bevochten kamp tussen twee evenwaardige tegenstanders, die pas op de eindmeet (of in de laatste minuut, in de laatste set, ...) een beslissing over winst en verlies weten af te dwingen, een resultaat dat daarenboven in overeenstemming is met wat op basis van de disposities gewenst werd.

Elke afwijking hiervan schaadt de aantrekkelijkheid van de wedstrijd. Bovendien is het zo dat de aanwezigheid van disposities ten opzichte van de partijen een noodzakelijke voorwaarde is voor het ervaren van emotionele arousal en de eventuele positieve reductie hiervan. De neutrale kijker kent geen angst om een slechte afloop, en kent bijgevolg geen enkele emotie bij de ontknoping.

De aantrekkelijkheid van de wedstrijd zal zich voor deze kijker vooral op microstructureel vlak moeten situeren.

COGNITIEVE AROUSAL EN MICROSTRUCTUUR VAN DE SPORTWEDSTRIJD

We hebben reeds vermeld dat cognitieve aversie ontstaat, wanneer men niet onmiddellijk zekerheid verwerft over de aard of de betekenis van een prikkel die het organisme bereikt. We zullen nu trachten om via enkele basisbeginselelen uit de cognitieve psychologie de aantrekkelijkheid van een sportwedstrijd op microstructureel vlak te verklaren.

Basisbeginselen

In het kader van ons opzet zijn er drie belangrijke cognitief-psychologische stellingen die als peilers voor de verdere uiteenzetting zullen fungeren:

A) "Er is een bepaald niveau van hersenactivatie vereist, wil het individu zich goed voelen", aldus Singer (1980).

Dit betekent dat er in de omgeving bepaalde onzekerheden dienen te bestaan, die het individu als het ware uitnodigen tot exploratie en informatieverwerkend gedrag. Indien dit niet het geval is, indien er niets meer te leren of te reduceren valt, treedt er verveling en apathie op.

B) "De informatieverwerkingscapaciteit wordt beperkt door de attentiecapaciteit", aldus Donohew, Nair en Finn (1983).

Het verwerken van informatie (= het reduceren van onzekerheden) vereist een bewuste aandacht voor de betreffende prikkel. Vermits men slechts aan een beperkt aantal aspecten of prikkels gelijktijdig aandacht kan besteden, wordt hierdoor tevens de verwerkingscapaciteit gelimiteerd.

C) "Naarmate een prikkel voorspelbaar wordt, is er minder aandacht vereist om hem te verwerken", aldus Bruner (1958).

Een prikkel wordt voorspelbaar naarmate het individu er in het verleden en in vergelijkbare omstandigheden mee geconfronteerd is geweest. Tijdens die confrontaties was er reeds voldoende gelegenheid om de prikkel in al zijn hoedanigheden te ontleden. In dit opzicht is de voorspelbaarheid van het optreden van een prikkel tevens een indicatie van de vertrouwdheid ermee. Vermits de prikkel bekend is, is er ook geen onzekerheid meer te reduceren, en hoeft er geen of nauwelijks aandacht aan besteed te worden.

De gevolgen van de combinatie van deze drie stellingen zullen nu onderzocht worden voor wat de aantrekkelijkheid van een televisieboodschap betreft.

Implicaties voor de aantrekkelijkheid van televisieprogramma's

– Een programma dat te veel onbekende, niet vertrouwde elementen bevat, zal te veeleisend zijn voor de attentiecapaciteit. Alle nieuwe aspecten kunnen niet verwerkt worden, en de ontvanger verkeert in een voortdurende onzekerheid omtrent wat hij nu precies te zien krijgt. Het lineaire verloop van het programma plus het door de regisseur bepaalde tempo verhinderen bovendien een zelfstandige aandachtallocatie (in tegenstelling tot bijvoorbeeld kranten berichten, die herlezen kunnen worden). Er bestaat dus weinig hoop dat de onzekerheden nog gereduceerd zullen kunnen worden, en volgens de redenering van Berlyne zal de aversieve toestand hierdoor zijn aantrekkelijkheid verliezen en vandaar beëindigd worden.

– Een programma dat alleen bestaat uit bekende en vertrouwde elementen, kan eveneens niet boeien. De voorspelbaarheid impliceert weliswaar een overschot aan attentie, maar eveneens het feit dat deze attentie zich nergens op kan richten, vermits alles reeds op voorhand duidelijk en ondubbelzinnig is. Het overschot aan attentie zal zich daarom, om verveling te vermijden, richten op een ander programma of op niet-mediale stimulatiebronnen.

– Het komt er voor een programmamaker dus op aan een juiste dosis vertrouwdheid/onvoorspelbaarheid te vinden. De ontvanger moet de gelegen-

heid krijgen om enig attentie-overschot te bewaren, *en* moet vervolgens gemotiveerd worden om dit overschot opnieuw in het programma te investeren. Het is daarom belangrijk dat de resterende onzekerheid betrekking heeft op aspecten die pas na verloop van tijd verduidelijkt worden. Indien hierop goede hoop bestaat, dan zal de onzekerheid de motivatie zijn om de blootstelling verder te zetten, en dit conform aan de theorie van Berlyne.

Het is duidelijk dat een maker van fictie-programma's over een arsenaal van mogelijkheden beschikt om zijn produkt te laten beantwoorden aan deze dubbele voorwaarde. Vertrouwde en herkenbare personages en dito decors, een consequente karaktertekening (de goeden zijn goed, de slechten slecht) en een eenvoudige verhaalstructuur bevorderen de vertrouwdheid, terwijl onverwachte verhaalontwikkelingen, de introductie van nieuwe personages en af en toe het gebruik van een exotische lokatie onder meer de onvoorspelbaarheid ten goede komen, de nieuwsgierigheid opwekken en de aandacht gaande houden. Het volstaat te verwijzen naar populaire series als Dallas en Dynasty om dit punt volledig te verduidelijken.

De regisseur van sportwedstrijden heeft deze mogelijkheden niet. De aantrekkingskracht van deze programma's impliceert dus ergens dat de dubbele voorwaarde automatisch wordt vervuld.

Decodering van de microstructuur

We gaan er van uit dat de poging beschouwd kan worden als de prikkel die door ontvangers en toeschouwers van sportwedstrijden gedecodeerd moet worden. Als poging definiëren we elke handeling met een bepaalde intentie en een bepaald resultaat, die door een atleet wordt gesteld met de bedoeling om de overwinning, of ten minste een voordeel, te behalen of dichterbij te brengen.

De microstructuur van een wedstrijd bestaat derhalve uit een aaneenrijging van pogingen die alle door de kijkers geïnterpreteerd moeten worden. Ze moeten als het ware de betekenis ervan achterhalen.

Indien we nu de definitie die Peirce van betekenis geeft, aanhouden, namelijk dat de betekenis van een propositie bestaat uit alle hypothesen en proposities die erover geformuleerd kunnen worden, wordt duidelijk wat we met het decoderen van pogingen bedoelen.

Het komt er dan op aan om naar aanleiding van de observatie van een handeling alle relevante aspecten van de poging te achterhalen, teneinde het wie-, wat-, waarom- en hoe-aspect, ervan te kunnen formuleren, alsook het resultaat ervan.

De decodering van twee pogingen tijdens een voetbalwedstrijd zou bijvoorbeeld de volgende proposities kunnen opleveren :

"Speler X (wie) trapt de bal (wat) hard (hoe) naar doel (hoe) om een doelpunt te scoren (waarom), doch dit mislukt (resultaat) omdat doelman Y (wie) naar de hoek duikt (wat) en met een reflex (hoe) een doelpunt verhindert (waarom + resultaat) enz..."

Naarmate de kennis van een kijker in verband met de sport aangroeit, zijn er naar aanleiding van een handeling steeds meer proposities te formuleren.

In dit punt zullen we de eerder geopperde stelling dat sportwedstrijden automatisch beantwoorden aan de dubbele voorwaarde, nog even nader onderzoeken.

De vertrouwdheid wordt gegarandeerd door het institutionele karakter van de spelregels. Deze veranderen nauwelijks in de tijd en zijn geldig voor elke wedstrijd binnen de discipline. Het voordeel hiervan voor de toeschouwer/ontvanger is dat eens vergaarde kennis over de sporttak altijd geldig blijft, en bij elke observatie van een wedstrijd opnieuw gebruikt kan worden. Het steeds opnieuw optreden van type-situaties en vaste spelpatronen zorgt ervoor dat het verloop enigszins voorspelbaar wordt, zodat de kenner relatief weinig aandacht dient te investeren.

De opgespaarde aandacht kan dan gericht worden op verrassingen, schijnbare toevalligheden, ... die te wijten zijn aan het individuele en creatieve aspect dat eveneens in vele disciplines aanwezig is. Het probleem dat dergelijke disciplines (zoals voetbal, rugby,...) voor de ontvangers stellen, is dat hun hoge inherente onvoorspelbaarheid het leren decoderen bemoeilijkt. Dit kan worden verduidelijkt door te verwijzen naar disciplines die het doel en de wijze waarop dit bereikt moet worden, zó strikt bepalen dat er weinig of geen ruimte is voor enige creativiteit en onvoorspelbaarheid. Voorbeelden hiervan zijn verspringen, spurtnummers, tijdrijden enz. Deze disciplines worden door iedereen, zelfs na een minimum aan observatie (of leergedrag) duidelijk begrepen, en slechts een minimum aan kennis is vereist om de pogingen redelijk volledig te kunnen decoderen.

Omdat echter elke poging pas eindigt bij het duidelijk worden van het resultaat (het al of niet bereiken van de intentie), en dit resultaat nooit met zekerheid op voorhand geweten kan zijn, bezit zelfs de meest voorspelbare discipline een dosis onvoorspelbaarheid die het kijken ernaar lonend maakt. Bovendien situeert het resultaat zich na de andere aspecten van de poging zodat, éénmaal de poging gedecodeerd, de onzekerheid omtrent het resultaat ervan het individu motiveert (in plaats van demotiveert) tot verder kijken.

Wanneer we dit voorgaande bekijken in het licht van Berlyne's arousaltheorie, dan wordt een interessante band tussen vertrouwdheid en de onvoorspelbaarheid van het resultaat duidelijk.

Het vooruitzicht dat de aversieve onzekerheid gereduceerd zal kunnen worden, is immers afhankelijk van het feit of de ontvanger in staat is geweest de intentie van de poging te decoderen. Kennis over deze intentie is immers nodig om het resultaat te kunnen beoordelen. Indien deze kennis niet aanwezig is, betreft de vraag die de ontvanger bezighoudt, niet langer het in de toekomst geprojecteerde "Zal het lukken?", maar wel het op het heden en verleden gerichte "Wat gebeurt er?" en "Wat was de bedoeling?".

De vertrouwdheid, als voorwaarde voor een makkelijk te decoderen poging, zorgt er aldus voor dat er enkel nog onzekerheid bestaat omtrent het resultaat, en is aldus tevens de garantie dat deze onzekerheid gereduceerd zal kunnen worden van zodra de informatie beschikbaar is.

BESLUIT

Als besluit kunnen we nog aantonen hoe de televisiemaker met zijn beperkte controle mogelijkheden de aantrekkelijkheid van een sportwedstrijd toch kan beïnvloeden:

– Met betrekking tot emotionele arousal speelt de commentator een grote rol, en dit voornamelijk in verband met de manipulatie van de kansperceptie. De commentator zal trachten om het publiek zo lang mogelijk te laten geloven dat nog werkelijk alles mogelijk is. Op deze wijze is een voortdurende opwinding verzekerd.

– Met betrekking tot cognitieve arousal werkt de commentator samen met de beeldregie. Samen geven ze een interpretatie van de wedstrijd (= een decoding) en stellen aldus hun kennis beschikbaar voor diegenen die hieraan een tekort hebben. Vooral het veelvuldig aanduiden van de intentie achter de handelingen lijkt ons in het licht van dit artikel van cruciaal belang te zijn.

(*) Dit artikel belicht enkele aspecten uit de eindverhandeling van de auteur 'De aantrekkelijkheid van rechtstreekse sportreportages op televisie', Fac. Soc. Wet., Dep. Communicatiewet., KULeuven, september 1987, promotor Dr. G. De Meyer.

LITERATUURLIJST

- Berlyne, D.E. (1967), Arousal and reinforcement, in Levine, D., *Nebraska symposium on motivation*. Lincoln.
- Bruner, J. (1958), On perceptual readiness, in Beardsley en Wertheimer, *Readings in perception*. Princeton.
- Donohew, M., Nair, M. en Finn, S. (1983), Automacity, arousal and information exposure, *Communication Yearbook*, 8: 267-284.
- Peters, J.M. (1971), *Theorie van de audiovisuele communicatie*. Leuven, Centrum voor Communicatiewet.
- Singer, J. (1980), The power and limitations of television, in Tannenbaum, P., *The entertainment functions of television*. Hillsdale.
- Watt, J. (1985), Television form, content attributes and viewer behavior, in Dervin, B. (Ed.), *Progress in communication sciences*. Norwood.

DE MEYER, F., *Muziek in beelden*. Een eerste verkenning in de wereld van de videoclip. 135 blz., 350 fr.

Centrum voor Communicatiewetenschap
E. Van Evenstraat 2A, B-3000 Leuven